

В.А. Гладка,

Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича,
м. Чернівці

ПОНЯТТЯ “НЕОЛОГІЗМ” У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

З точки зору сучасних лінгвістичних досліджень визначено поняття “неологізм”, встановлено критерії ідентифікації нових слів.

The notion of the neologism is defined in the view of the modern linguistic investigations; also the criteria of the identification of new words are determined.

Незважаючи на упереджене ставлення лінгвістів XVIII ст. до такого явища, як неологізація мови (вважалося, що неологізми “псувають” народну мову), поповнення лексики – історично неминучий процес, необхідний для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова могла відповідати потребам суспільства як у спілкуванні, так і в закріпленні результатів пізнання дійсності, в розвитку та збагаченні культури народу. Мова ніколи не залишається чимось застиглим і незмінним. Будь-яке нове слово, за образом висловленням російської дослідниці Н.З. Котелової, являє собою “новий монументальний камінь, який входить до складу тієї піраміди мови, яку творять народи продовж віків, засвідчуючи своє буття, і останній, верхній, камінь якої буде покладений лише тоді, коли її [піраміди] будівництво буде завершено” [10, с. 5]. Іншими словами, розвиток мови припиниться лише тоді, коли припинить своє існування саме людство.

Важливість наукового опису неологізмів, розв’язання проблем їхнього виникнення, а також порівняння корпусів неологізмів у різних мовах і обговорення можливостей їхнього планування, визнана вже давно. Найбільших успіхів у розробці теоретичних і методичних питань неології досягли французькі лексикологи, зокрема М. Cohen, А. Darmsteter, L. Deroy, В. Gardin, Р. Gilbert, L. Guilbert. Успішно розробляли науку про неологізми також російські лінгвісти, серед яких В.І. Заботкіна, Н.З. Котелова, Є.О. Левашов, В.М. Сергєєв та ін. Практичними лексикографічними проблемами неологізмів займалися також англійські та американські лінгвісти, а саме: J. Algeo, R. Vaayen, G. Cannon, C. Cutler, W. Lee, J. Simpson.

Проте новий антропоцентричний підхід до вивчення мови та мовних явищ загалом і неологізмів зокрема, який полягає у дослідженні взаємодії між процесом творення нових слів та їхнім використанням

у конкретному комунікативному акті, зумовлює інтерес лінгвістів до вивчення мовних явищ з точки зору їхніх функцій у мовленнєвій діяльності, визначаючи в такий спосіб **актуальність** нашого дослідження. Основна **мета** й **завдання** запропонованої розвідки полягають у висвітленні та аналізі досить традиційних питань і проблем неології (виявлення та ідентифікація нових слів) у світлі сучасних лінгвістичних парадигм.

Загалом у лінгвістичній науці поняття “неологізм” (від гр. νέος ‘новий’ і λόγος ‘слово’), незважаючи на давню традицію його вивчення, залишається досить суперечливим. До визначення цього мовного явища існує два підходи – вузький і широкий, в основі яких лежать різні ознаки неологізмів.

Так, прихильники вузького підходу, ґрунтуючи свої міркування на денотативному критерії, основне призначення неологізмів вбачають лише в позначенні нових реалій (понять, предметів, явищ). Отож, деякі словники визначають неологізм як слово чи мовний зворот, що недавно з’явилися в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета тощо” [12, с. 496], як “слово або зворот, створені для позначення нового (раніше не відомого) предмета або для вираження нового поняття” [1, с. 261].

Подібні думки спостерігаємо також у лінгвістичних дослідженнях Н.М. Шанського, який тлумачить неологізми як нові лексичні утворення, які ще не ввійшли або ще не входили в загальнолітературне вживання, і які виникають через суспільну необхідність для позначення нового предмета або явища, зберігаючи відчуття новизни для носіїв мови [20, с. 158-161]. О.П. Єрмакова, підкреслюючи місце неологізмів у лексиці нашого часу й найближчого майбутнього, визначає цей клас слів як “лексичні одиниці, які ще не загально-вживані, але можуть ними стати, які з’явилися в мові в певний період і не існували раніше, які відчуються як нові в мовній свідомості носіїв мови” [8, с. 56].

Виходячи в своїх міркуваннях із соціолінгвістичного підходу до вивчення сутності мови, ці лінгвісти пояснюють будь-які зміни в лексичній системі мови позамовними чинниками. На їх переконання, мова, як перше найважливіше й найнеобхідніше надбання людини, є “продуктом суспільства” й засобом спілкування у зв’язку з її суспільним статусом і роллю (А. Мейє, Л. Щерба, Є. Поливанов, Б. Ларин та ін.). Висуваючи так екстралінгвальну детермінованість лексичного збагачення як визначальну ознаку поняття “неологізм”, вони стверджують, що словникові інновації зумовлені ускладненням соціальних відносин – розвитком науки й техніки і, відповідно до цього, потребою у позначенні нових реалій, понять і явищ.

Не заперечуючи важливу роль зовнішніх факторів у розвитку словникового складу мови, прихильники комунікативного підходу

стверджують, що не завжди лексичні зміни залежать виключно від них [зовнішніх факторів]. Адже, будучи одним із проявів життя мови, поповнення словника, як і еволюція мови загалом, регулюється чинниками не лише зовнішнього, а й внутрішнього порядку. Саме функціонування мови як засобу комунікації здатне “породити імпульси таких змін, які самі по собі не залежать від історії народу” [18, с. 40].

Погоджуючись з таким твердженням, зазначимо, що, дійсно, на лексичне збагачення словника будь-якої мови впливають як позамовні, так і внутрішньомовні фактори. До того ж розглядати їх слід лише у взаємодії, оскільки автономні процеси, які відбуваються всередині лексичної підсистеми мови й направлені на удосконалення системи номінації, зумовлені зовнішнім стимулом, зокрема актуалізацією певних суспільних явищ або понять. Останнє породжує мовний механізм, який прагне дати вже відомому поняттю зручне для даного стану мовної системи позначення, яке б відповідало тим чи іншим тенденціям у її сучасному розвитку. У такий спосіб зовнішні стимули ніби “оформлюють” внутрішньомовні фактори й тенденції, серед яких насамперед вирізняються такі, як тенденція до мовної економії, тенденція до семантичної регулярності й регулярності внутрішньомовних відношень, а також протилежна їм тенденція до диференціації мовних засобів, прагнення до урізноманітнення й виразності мовлення (див. детально [6]).

Тому, під час визначення поняття “неологізм”, поряд з екстралінгвальними факторами, які зумовлюють появу нових слів, необхідно враховувати також внутрішньомовні процеси (розширення й звуження значення, метафоризація і метонімізація значення, нашарування різних конотативних і стилістичних відтінків на основне узуальне значення слова), внаслідок яких творяться неолексеми. Іншими словами, неологізмами слід вважати не лише власне нові слова, які позначають нові реалії, а й слова, вживані з новим значенням з різними комунікативними цілями.

Отже, за визначення більшості лексикографічних джерел, неологізми визначаються як слова, значення слів або словосполучення слів, які з’явилися в певний період у мові або використані один раз (“оказіональні” слова) в тексті або акті мовлення [7, с. 131; 21, с. 331]; як “слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови” [17, с. 417]; нові слова й словосполучення з новими значеннями, які з’явилися в мові в результаті запозичення, калькування, словоскладання, абрєвіації, переносу, розширення або звуження значення [26, с. 15].

Подібні міркування спостерігаємо також у лінгвістичних дослідженнях. Так, М. Гревіс розглядає неологізм як “un mot nouvellement créé ou un mot déjà en usage, mais employé dans un sens nouveau” [25,

с. 73]. За визначенням О.С. Кубрякової, неологізм – це “нове слово (стійке словосполучення), що відповідає потребам спілкування, нове за значенням і за формою (або лише за значенням, або лише за формою), що було створене за словотворчими законами даної мови або запозичене з іншої мови і що сприймається носіями даної мови в якості нового протягом певного часу” [11, с. 35].

Невизначеність і розбіжність у поглядах лінгвістів, спостерігаються також у з’ясуванні критеріїв ідентифікації нових слів та їхніх основних ознак, про що не раз констатували лінгвісти [3, с. 28; 16]. Так, Л.В. Сахарний, ставлячи проблемне запитання про те, що ж таке “нові слова” в мові, розмірковує: “Ті, що ще не з’явилися? – Тоді чи це – слова? – Ті, що вже з’явилися, але ще не ввійшли до узусу? – Тоді, це – ще не слова мови. – Ті, що вже ввійшли в мову? – Тоді, чим вони, “нові слова”, в словотворчому плані відрізняються від “старих слів?” [16, с. 18]. Розв’язати поставлене питання мовознавець пропонує за допомогою критерію лексикалізації або, за його словами, за фактом проникнення новоутворень у мову. Він підкреслює, зокрема, що “вони [нові слова] до того часу залишаються неологізмами, поки остаточно не засвоюються мовою” [16, с. 32]. Належачи власне до особливого, часто зниженого стилю, неологізми позбавлені, на думку О.С. Ахманової, “прав громадянства” в загальнонародній мові [1, с. 261]. Початково нове слово рідко з’являється в устах мовців або обмежене в використанні. Якщо ж воно усталиться в лексиці (й не лише з даниною моді), незабаром воно лексикалізується, закріпиться у словниках і втратить статус неологізму.

Зазначимо, що деякі лінгвісти серед основних критеріїв під час ідентифікації нових слів висувають саме лексикографічну ознаку неологізмів, яка вказує на те, що нове слово ще не повинно бути зареєстрованим у словниках [9; 23].

Подібну думку висловлює В.В. Лопатін, визначаючи неологізм залежно від того, до якого запасу мови – активного чи пасивного – належить це слово. На момент своєї появи нові слова входять до пасивного складу мови, але, як тільки вони стають загальноживаними й переходять до активного запасу словника, вони припиняють бути неологізмами [13].

З цього приводу відразу виникає питання: за якими критеріями відрізнити активний запас від пасивного. Російський мовознавець О.О. Реформатський запропонував три питання, відповіді на котрі дозволять розв’язати поставлену проблему, а саме: 1) коли? 2) для кого? 3) в якому випадку? Якщо відповіді, як стверджує лінгвіст, відповідно будуть 1) завжди, 2) для всіх, 3) у всіх випадках, маємо справу зі словом активного запасу словника [15, с. 129]. А вже відповіді 1) інколи або зрідка, 2) для певної групи осіб, 3) у деяких випадках – будуть означати, що це слово належить до пасивного словника.

Абсолютно протилежного погляду дотримується В.Г. Гак, який вважає однією із суттєвих ознак неологізму його прийнятність, закріпленість у загальному вжитку [4, с. 58]. Аналогічного погляду дотримуються також французькі лінгвісти, які тлумачать неологізми як “дискретні одиниці, які здатні лексикалізуватися, ізолюючись прогресивно від контексту, в якому вони виникли” [24, с. 52]. На тому, що слово отримує статус неологізму лише тоді, коли воно отримує право бути цитованим у стандартних текстах і/або тоді, коли воно вживається більшістю мовців (зокрема в загальній пресі), наголошують також французькі дослідники М.Т. Cabre та L. de Yzaguine [22].

Натомість, при цьому лінгвісти наполягають на відокремленні неологізмів від інших видів лексичних інновацій, а саме від 1) запозичень (ксенизмів), 2) індивідуальних авторських новоутворень або вживань (гапаксів), 3) слів, які є плодом журналістської або рекламної творчості й стосуються швидкоплинних явищ (ефемеризмів), 4) мовленнєвих okazіоналізмів [4, с. 58], а також від 5) будь-яких термінологічних інновацій, які належать до специфічної області в технології, науці та індустрії [22]. Іншими словами, неологізми повинні належати до “середнього рівня” науковості – вживатися поза вузькоспеціалізованим контекстом [23].

Натомість останнім часом у мові активізувався такий процес як перехід лексики з пасивного словника в активний без відповідних семантичних зсувів. Насамперед, мова йде про слова вузької сфери використання та історизми, які здавалося зникли назавжди з активного обігу мови й друге народження яких виправдане широким використанням відповідних понять.

Поряд з цим, унаслідок економічних, культурно-політичних і мовних контактів з іншими народами, в мові з’являються іншомовні слова, які відбивають специфіку побуту інших країн. У цьому випадку процес запозичення, як зазначалося нами [див.: 6], здійснюється не лише з метою номінації нових для мовного суспільства реалій, а й з метою більш раціонального та експресивного вираження вже відомих понять.

Вищезазначене доводить нас до висновку, що до неологізмів слід зараховувати також активізовані історизми й запозичення з інших мов. На підтвердження правильності й доцільності наших міркувань наведемо визначення неологізмів Н.З. Котелової, яка під цим класом слів розуміє як власно нові, вперше утворені або запозичені з інших мов слова, так і слова, відомі в мові або які вийшли на певний період з активного вживання, а зараз стали широко вживаними, а також ті похідні слова, які ніби існували в мові потенційно й були утворені від давно утворених слів за відомими моделями лише за останні роки [10, с. 7].

Деякі лінгвісти вважають вирішальним критерієм неологізму

“свіжість і незвичність” слова, які відчуються носіями мови [див., напр.: 2, с. 472]. Тобто слово, на їх думку, залишається неологізмом доти, доки мовці відчують у ньому новизну.

Але з таких позицій поняття “неологізм” стає досить відносним, адже лексична компетенція і “відчуття неологізму” не тотожні в різних носіїв мови: пересічна особа може й не знати або просто не усвідомлювати, що нове слово, яке вона чує навколо себе, є новим лише для неї. Оскільки відомо, що доля слів неоднакова для всіх: одні з них відразу стають загальноприйнятими, знайомими для носіїв мови, інші, хоча й з’явилися в мові раніше, – менш уживані й зберігають “ознаку новизни”.

Не спрацьовує цей критерій також під час ідентифікації неологічної одиниці групою інформаторів. Французькі лінгвісти, проводячи статистичні дослідження “неологічного відчуття” (*sentiment néologique*), характеризують його як “*sentiment à éclipses*”, яке виявляється в тому, що не всі інформатори вказують на одне й те саме значення слова, яке, на їх думку, є новим [24, с. 46]. Тому, суб’єктивне “відчуття новизни” слова, яке підтримується такими об’єктивними показниками, як невідомість або мала відомість, пасивність або зростаюча активність у його вживанні в певному мовному суспільстві [8, с. 55], не робить його неологізмом.

Ще одним із критеріїв, на якому базують свої міркування лінгвісти під час визначення сутності нових слів, є часовий критерій. Обмежуючи час виникнення і довготривалість існування слова як нового, вони вважають достатньою таку ознаку як недавнє виникнення слова й розглядають неологізми як “нові слова, які виникають за пам’яті певного покоління” [5, с. 90]; як “слова певного періоду, що є новими по відношенню до попереднього періоду” [14, с. 11-19]; як “нову словникову одиницю, яка інтенсивно використовується в різних типах текстів протягом досить довготривалого періоду, а також одиницю, яка функціонує в мові віднедавна, чия поява фіксується носіями мови на основі попереднього мовного й культурного досвіду” [19, с. 216].

Власну систему параметрів-конкретизаторів характеристики нових слів і підстав для їх класифікації дає Н.З. Котелова, серед яких вона виокремлює: 1) конкретизація за параметром “час” (коли?), 2) конкретизація за параметром “мовний простір” (де?), 3) конкретизація самих одиниць, які оцінюються у плані їх новизни, 4) конкретизація новизни їхніх структурних ознак (яким чином нові?) [10].

Проаналізувавши існуючі в мовознавчій науці критерії ідентифікації нових слів, дозволимо собі запропонувати ознаки, на основі яких можливо було б легше виокремити неологізми й повніше розкрити їхню мовну сутність, а саме: 1) часовий критерій – обмежений період (10-20 років) виникнення неологізму відносно даного періоду мови; 2)

критерій лексикалізації – вживання неологізму більшістю мовців, але за яким відчувається ще ознака новизни; 3) лексикографічний критерій – фіксація нових слів у відповідних словниках нових слів.

Враховуючи вищевикладені нами критерії визначення неологізмів, сформулюємо своє бачення сутності цього класу слів. Отже, на наш погляд, неологізмами слід вважати нове слово або стійке словосполучення, нове за значенням або за формою і значенням, створене за останні 10-20 років за словотворчими законами даної мови, або запозичене з іншої мови за потреб спілкування, або яке перейшло з пасивного складу мови, яке сприймається носіями даного мовного суспільства як нове й зафіксоване в словнику нових слів. Класифікація неологічних утворень та її критерії визначають **перспективу** подальших наукових розвідок.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Баш Л.М. Неологизмы // БСЭ. – 3-е изд., 1974. – С. 1404-1405.
3. Габинская О.А. Типология причин словотворчества. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 152 с.
4. Гак В.Г. Семантическая структура слов как компонент семантической структуры высказывания // Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971. – С. 78-96.
5. Гак В.Г. Новые слова и новые словари // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, ЛО, 1978. – С. 15-29.
6. Гладка В.А. Фактори збагачення номінативного фонду сучасної французької мови // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Вип. 425. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 34-37.
7. Горшков А.И. Неологизм // Русский язык: Энциклопедия. – М.: Совет. энцикл., 1979. – С. 131.
8. Ермакова О.П. Лексические значения производных слов. – М.: Наука, 1984.
9. Жлуктенко Ю.А. Неорганический язык в многоязычной ситуации // Языковые ситуации и взаимодействие языков. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 22-42.
10. Котелова Н.З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, ЛО, 1978. – С. 5-26.
11. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – 174 с.
12. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
13. Лопатин В.В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 152 с.

14. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 246 с.
15. Реформатский А.А. Введение в языковедение. Изд.4-е, испр. и доп. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
16. Сахарный Л.В. К тайнам мысли и слова. – М.: Просвещение, 1983. – 159 с.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
18. Серебрянников Б.А. Об относительной самостоятельности развития системы языка. – М.: Наука, 1968. – 127 с.
19. Чекалина Е.М. Лексикология французского языка. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербур. ун-та, 1998.
20. Шанский Н.В. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Изд-во Московс. госуд. ун-та, 1968. – 310 с.
21. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
22. Cabre M.T., Yzaguine L. (de). Stratégie pour la détection demi-automatique des néologismes de presse // Traduction, Terminologie, Rédaction: Etudes Sur le Texte et Ses Transformations. – Montréal: Pq, Canada, 1995. – P. 89-100.
23. Cellard J., Sommant M. 500 mots nouveaux définis et expliqués. – P., 1979.
24. Gardin B., Lefèvre G., Marcellesi Ch., Mortureux M.-F. A propos du “sentiment néologique” // Langages: La néologie lexicale. – Décembre, №36. –P.: Didier-Larousse, 1974. – P. 45-52.
25. Grevisse M. Le Bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d’aujourd’hui. – P.: Librairie A.Hatier, 1964. – 1194 p.
26. Nová slova v češtině / Pod ved. O.Martincové. – T.2. – Praha, 2004.

УДК 81'373. 421

А. В. Гнатюк,

Волинський національний університет,

м. Луцьк

ДОСЛІДЖЕННЯ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУМНІВУ

Стаття присвячена дослідженню синонімічного ряду “DOUBT, UNCERTAINTY, DUBIETY, DUBIOSITY, SKEPTICISM, SUSPICION, MISTRUST, DISTRUST”, у якому порівнюються значення складових лексем та визначаються різні види синонімів.

The article presents the research on synonymous group of nouns